

Kuyper sr bij zijn vertrek uit Middelburg weigerde de gebruikelijke som van f20 (bestemd voor het weduwenfonds) in de kas van de gelijknamige classis te storten; *Handelingen van de Algemeene Christelijke Synode der Hervormde Kerk* (...) 1850, 54-56.

40. Evenals senior ontving junior later voor zijn studie hulp uit Amsterdam. De hoogleraar L.W.E. Rauwenhoff zorgde er eind 1860 voor dat Bram, die toen erg krap bij kas zat, f200 ontving van zijn stiefbroer mr R. le Chevalier; A. Kuyper aan Jo Schaay, 17? april, ? mei 1859; 26 dec., [30? dec.] 1860; 1 febr. 1861; AKP B 83, 98, 257, 258, 282; Puchinger, *Kuyper*, 133v.

41. Zie de in het volgende aangehaalde brief van J.F. Kuyper aan A. Kuyper, 13 april 1871.

42. J.F. Kuyper aan Jo Kuyper-Schaay, 30 dec. 1869. De meeste brieven van J.F. Kuyper aan A. Kuyper en diens vrouw bevinden zich in AKP [doos] 2. Ze zijn niet genummerd. Brieven van A. Kuyper aan zijn vader heb ik niet aangetroffen.

43. J.F. Kuyper aan A. Kuyper, 28 okt. 1870.

die Bram als student aan Jo schreef, is regelmatig sprake van geldzorgen, niet alleen bij hemzelf maar ook bij senior.⁴⁰ Vandaar waarschijnlijk dat zowel voor senior als voor junior geld altijd een belangrijke rol heeft gespeeld.

Zolang Bram thuis woonde, hadden hij en zijn vader ruimschoots gelegenheid tot botsen. Beiden waren persoonlijkheden die graag hun omgeving naar hun hand zetten. Pas na Brams vertrek naar Beesd werd hun verhouding meer ontspannen. Voor zover na te gaan, ontstond er pas weer een diepgaand meningsverschil tussen hen, toen Bram in 1868 in Utrecht het conflict over de kerkvisitatie aanging.⁴¹ De vader maakte zich daarnaast zorgen over de gezondheid van zijn zoon. Toen Bram eind 1869 dusdanig overwerkt was, dat hij op Kerst niet kon preken en dat waarschijnlijk ook nieuwjaarsdag niet zou kunnen doen, schreef senior aan zijn schoondochter: 'Abraham heeft reeds een geruimen tijd te veel van zijn hoofd gevergd ... [door] de sterkte van zelfmisleiding [dat hij alles aan kan]. ... Dat het schrijven voor de *Heraut* hem op eens erger maakte is een wenk, die niet verloren mag gaan'.⁴² Onduidelijk is of de kritiek op de twee maanden eerder aangevangen journalistieke activiteit van zijn zoon niet mede werd ingegeven door ongenoegen. Bram schreef namelijk bijna wettelijks over kerkelijk en politiek omstrede onderwerpen. Zelf behoefde senior zich de kerkelijke kritiek van zoonlief overigens niet meer persoonlijk aan te trekken: hij was met ingang van 1869 met emeritaat gegaan.

Het feit dat zijn zoon sinds 1870 in Amsterdam, 'het hoogste standpunt in de kerk', predikant was, vervulde de vader met trots.⁴³ Intussen bleven er onderhuids spanningen tussen hen bestaan. Brams moeder begon er over, toen haar man na lezing van de tweede prekenbundel van hun zoon een paar kritische opmerkingen maakte. Zij vertelde haar wederhelft hoe Bram met tranen in de ogen bij haar geklaagd had: 'Ik schrijf zoo veel en Vader spreekt er nooit een woord over'. In een brief van 13 april 1871 verweerde senior zich: hij had *wel* met Bram over z'n preken gesproken. Senior kon overigens wel begrijpen dat zoonlief dit vergeten was: omdat 'het alles behalve aangenaam is over zulke vurige ontboezemingen en roerende mystiek als voor de rechtbank van het koel verstand te staan'. Meer moeite had hij met Brams 'kerkelijk geschrijf, waartoe dan ook uwe strijdvoering behoort'. Dit was een terrein dat hem beslist niet aantrok, ook vroeger al niet: 'ik ben [daar] tamelijk vreemdeling gebleven'. Hij had bijna nooit in een kerkelijk bestuur gezeten en zich weinig bekwaam gevoeld als lid van een kerkeraad. Desondanks had hij ook wat dit betreft moeite gedaan Bram te volgen. Op diens *Kerkvisitatie te Utrecht in*